Μακεδονικά

Τόμ. 11, Αρ. 1 (1971)

Επανομή

Χ. Π. Συμεωνίδης

doi: [10.12681/makedonika.945](https://doi.org/10.12681/makedonika.945)

Copyright © 2015, Χ. Π. Συμεωνίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Συμεωνίδης Χ. Π. (1971). Επανομή. *Μακεδονικά*, 11(1), 306–310. <https://doi.org/10.12681/makedonika.945>

ΕΠΑΝΟΜΗ

Τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοῦ χωριοῦ, ποὺ βρίσκεται στὰ νοτιοδυτικὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀπέχει 28 χιλιόμετρα ἀπ' αὐτήν, ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορά σὲ δύο τουρκικὰ ἔγγραφα ἀπὸ τὸ ἔτος 1708¹. Στὴ συνέχεια βρίσκουμε τὸ ὄνομα σὲ τουρκικὰ ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1710, 1780, 1822, 1829 καὶ 1845². Δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἐνδειξη γιὰ τὸ ἂν ὁ τύπος *Ἐπανομή*, μὲ τὸν ὁποῖο ἀποδίδεται τὸ χωριὸ στὴν ἑλληνικὴ μετάφραση ὧν αὐτῶν τῶν ἐγγράφων, εἶναι καὶ ὁ τουρκικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος τοῦ χωριοῦ ἢ ἀποκαθιστᾷ ἐνδεχομένως τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ στὴ θέση τοῦ τουρκικοῦ τύπου, ποὺ μπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ ἢ καὶ νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπ' αὐτό. Ὅπως δὴποτε ἡ ὁμοιόμορφη ἐμφάνιση — καὶ μάλιστα ἡ ὀρθογραφικὴ — τοῦ ὀνόματος τοῦ χωριοῦ στὴ μετάφραση τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων πείθει ὅτι στὸ *Ἐπανομή* ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἕναν ἑλληνικὸ τύπο καὶ μάλιστα λόγια ὀρθογράφηση τοῦ ὀνόματος.

Οἱ λόγιες, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενό τους, ἐτυμολογίες ποὺ ἔχουν προταθῇ γιὰ τὴν ἑρμηνεία τοῦ ὀνόματος τοῦ χωριοῦ βρίσκονται συγκεντρωμένες στὴ μοναδικὴ γιὰ τὴν *Ἐπανομή* μονογραφία, ποὺ κυκλοφόρησε πολὺ πρόσφατα καὶ κάλυψε τὰ δύο τελευταῖα τεύχη τῶν *Χρονικῶν τῆς Χαλκιδικῆς*³.

α) Λέγεται ὅτι πρὶν κτιστῇ τὸ χωριό, ποὺ φτάνει ἀπὸ τὴν παραλία ὡς τὴ σημερινή του θέση, ὑπῆρχαν δύο νομές (βοσκές)· ἡ *ἐπάνω νομή*, ποὺ ἦταν μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα, δηλαδὴ στὴ σημερινή θέση τοῦ χωριοῦ, καὶ ἡ *κάτω νομή*, «τὸ σημερινὸ τσαῖρι τοῦ χωριοῦ, ποὺ εἶναι κοντὰ στὴ θάλασσα». Ἐπειδὴ τὸ χωριὸ κτίστηκε στὴν *ἐπάνω νομή*, ὀνομάστηκε *Ἐπάνω νομή*)* *Ἐπανομή* καὶ μὲ συλλαβικὴ ἀπλοποίηση *Ἐπανομή*⁴. «Οἱ παλαιότεροι ἀπὸ τὴ συνήθη τροπὴ τοῦ ἔψιλον σὲ ἄλφα (πρβλ. ἐπάνω-ἀπάνω), τὴν ἀναφέρουν ὡς *Ἀπανομή*».

1. I. K. Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, *Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας*. Α'. Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 83, 84.

2. I. K. Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, ὁ.π., σ. 95, 302, 453, 513, 546.

3. Α. Θ. Τ σ α κ ν ά κ η, *Ἐπανομή*. Ἱστορία - Λαογραφία, *Χρονικὰ τῆς Χαλκιδικῆς*, τεύχος 17-18, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 9.

4. Ὁ Α. Τ σ α κ ν ά κ ης γράφει *Ἐπανομή*, γιατί θέλει ἀπλοποιητικὴ ἐκπτώση τῆς συλλαβῆς *-νω* τοῦ ἐπιρρήματος *ἐπάνω*. Προτιμήσαμε νὰ σημειώσουμε *Ἐπανομή*, γιατί αὐτὸς εἶναι ὁ ἐπίσημος τύπος τοῦ ὀνόματος.

β) Ἄλλοι ἐτυμολογοῦν ἀπὸ τὸ *ἄπω νομή* 'μακρινή βοσκή' καὶ γράφουν Ἐπανομή.

γ) «Ἀπὸ ἄλλους γράφεται Ἐπανωμή, γιατί, ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ μισθὴ κομὸπολη εἶναι κτισμένη σὲ λίγο βαθουλὴ πεδιάδα, ἡ ἄλλη μισθὴ στὶς πλαγίδες ἐνὸς ὑψώματος, μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα τρία περίπου χιλιόμετρα. Σύμφωνα μὲ ἓνα θρύλο ποὺ κυκλοφορεῖ καὶ σήμερα, στὰ παλιὰ χρόνια οἱ πειρατὲς ἐβγαῖναν ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ ἐπαιρναν τὸ δρόμο γιὰ τὸ χωριὸ μὲ σκοπὸ τὴ λεηλασία. Οἱ κάτοικοι ὀπλισμένοι ἐβγαῖναν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ σὲ ἀπόσταση 1-2 χιλιόμετρα καὶ τοὺς καταδίωκαν, φωνάζοντας: «Ἐπάνω μὴ! Ἐπάνω μὴ!». Ἀπὸ τὴ συχνὴ ἐπανάληψη τῶν δύο αὐτῶν λέξεων καὶ τὴ σύνθεσή τους προήλθε τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ Ἐπανωμή».

Ὅτι στὴν τρίτη ἀπὸ τίς παραπάνω ἐρμηνεῖες ἔχουμε μιὰ προσπάθεια γιὰ παρετυμολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ ὀνόματος τοῦ χωριοῦ, ποὺ λίγη πιθανότητα μπορεῖ νὰ διεκδικήσῃ γιὰ τὴ σωστὴ ἐρμηνεία τοῦ τοπωνυμίου, δὲν χρειάζεται νὰ τονιστῇ ἰδιαίτερα. Ἀφήνω ὅτι ἡ ἔκφραση «Ἐπάνω μὴ!» εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου λόγιον πλάσμα καὶ ἀποτελεῖ βιασμό τῆς σωστῆς ἀπαγορευτικῆς φράσης «Μὴ ἐπάνω!».

Ἡ πρώτη ἐρμηνεία εἶναι ἐξ ἴσου λίγο πιθανή, γιατί ἡ εἰκασία ὅτι ὑπῆρχαν δύο βοσκότοποι δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ καμιὰ μαρτυρία — τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ὑπάρχει σήμερα μόνον ἓνας βοσκότοπος κοντὰ στὴ θάλασσα — καὶ προπαντὸς φαίνεται ἀπίθανο νὰ ὀνομαζόταν στὰ χρόνια τῆς ὀνοματοθέτησης τοῦ χωριοῦ ὁ βοσκότοπος στὴ γλώσσα τῶν κατοίκων τοῦ *νομή*, ἐφόσον σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ Α. Τσακνάκη ὁ μοναδικὸς βοσκότοπος τοῦ χωριοῦ ὀνομάζεται καὶ σήμερα ἀκόμη τσαῖρι (τουρκ. cayır). Ἀπὸ τὸ γλωσσάριο, μὲ τὸ ὁποῖο κλείνει ἡ μελέτη τοῦ Α. Τσακνάκη¹, συμπεραίνει κανεὶς ὅτι ἡ γλώσσα τῶν κατοίκων τῆς Ἐπανομῆς ὡς σήμερα εἶναι ἰσχυρὰ ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ, ἐνῶ ἡ λέξη *νομή* ὡς βοσκότοπος δὲν ἔχει πάρει θέση στὸ γλωσσάριο, γιατί προφανῶς δὲν εἶναι γνωστὴ στοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ. Ὡστε ἡ ὑπόθεση ὅτι ὑπῆρχε καὶ δεῦτερος βοσκότοπος καὶ ἰδίως ὅτι εἶχε τὴν ὀνομασίαν *ἐπάνω νομή* εἶναι πολὺ ἐπιφαλῆς.

Ἡ δευτέρη στὴ σειρά τέλος ἐρμηνεία (*Ἐπανομή* < *ἄπω νομή*) εἶναι περισσότερο ἐξεζητημένη ἀπὸ τίς δύο ἄλλες, στέκεται μόνον πρὸς κοντὰ στὸν παλαιότερο, ὅπως μᾶς μαρτυρεῖ ὁ Α. Τσακνάκης, τύπο Ἐπανομή, ποὺ μεταχειρίζονται οἱ γεροντότεροι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ κοντὰ στὸν τύπο Ἐπανομή, ποὺ φαίνεται νεώτερος καὶ σήμερα πιά ὁ ἐπικρατέστερος.

Νομίζω ὅτι μιὰ σωστὴ ἀφετηρία γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ὀνόματος τοῦ χωριοῦ θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσῃ ἡ τοποθεσία τοῦ χωριοῦ σὲ συσχέτιση

1. Α. Θ. Τσακνάκη, ὁ.π., σ. 183-195.

μέ τα δνόματά του Ἀπανομή καὶ Ἐπανομή. Σύμφωνα με τὴν περιγραφὴ τοῦ Α. Τσακνάκη ἡ μισὴ κωμόπολις εἶναι κτισμένη σὲ λίγο βαθουλὴ πεδιάδα καὶ ἡ ἄλλη μισὴ στὶς πλαγιὲς ἐνὸς ὑψώματος καὶ σὲ ἀπόσταση τριῶν χιλιομέτρων ἀπὸ τὴ θάλασσα. Δὲν εἶμαι σὲ θέσιν νὰ ξέρω ποιὸ τμῆμα τοῦ χωριοῦ εἶναι τὸ παλαιότερο, πάντως ὑποθέτω ὅτι ὁ πρῶτος οἰκισμὸς τοῦ χωριοῦ, τὰ πρῶτα δύο ἢ τρία σπίτια πρέπει νὰ εἶχαν κτιστῇ σὲ τοποθεσίᾳ ὡς ἡ ν ε μ η — ἴσως στὴ μέση τῆς βαθουλῆς πεδιάδας, ὅπου πράγματι δὲν πιάνει ὁ ἄνεμος — στὴν ὁποία καὶ ὀφείλεται ἡ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ. Μιὰ σχετικὴ τοπογραφικὴ ἔρευνα, ποὺ δυστυχῶς δὲν εἴμαστε σὲ θέσιν νὰ κάνουμε ἢ νὰ προκαλέσουμε, θὰ μπορούσε νὰ ἐντοπίσῃ μιὰ ἢ δύο ὑπὴνεμες τοποθεσίεες ἢ ἀκόμη καὶ τὴν κατ' ἐξοχὴν ὑπὴνεμη θέσιν τοῦ ἐκτεταμένου πιά σήμερα χωριοῦ, ἀπ' ὅπου κατὰ τὴ γνῶμὴ μας ξεκίνησε ἡ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ.

Ἀπὸ πολλὰς ἐλληνικὲς περιοχὰς μαρτυρεῖται τὸ ἐπιθετὸ ἀπάνεμος ὑπὴνεμος¹ μαζί με τὰ παράγωγά του ἀπανεμιά ἄμερος μὴ προσβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὑπὴνεμον, ἀπανεμιάζω ἑρρίσκομαι εἰς ὑπὴνεμον μέρος, ἀπανεμίδα Π ἄμερος μὴ προσβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὑπὴνεμον, ἀπανεμιδερός ἄμερος μὴ προσβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὑπὴνεμον, ἀπανεμίδι ἄμερος μὴ προσβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὑπὴνεμον, ἀπανεμίζω προφυλάττωμαι ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἢ τῆς βροχῆς, ἀπανέμισμα ἄσυλον, καταφύγιον¹.

Ἐδῶ ἐνδιαφέρει νὰ παρατεθῇ ἡ ποικιλία τῶν ἰδιωματικῶν τύπων μόνον τοῦ ἀπανεμιά ὑπὴνεμο μέρος, γιὰτὶ ἀφορᾷ ἅμεσα τὴν ἐρμηνεία ποὺ δίνουμε στὸ τοπωνύμιον: ἀπανιμιά, ἀπανομιά, ἀπανουμιά, ἀπονεμιά, ἀπαναμιά, ἀπαλεμιά, ἄπανεμιά, ἄπαλεμιά.

Ὅνομαζόταν λοιπὸν ἀρχικὰ κατὰ τὴν ἄποψίν μας *ἀπανεμὴ ἀντὶ τοῦ συνηθέστερου ἀπανεμιά κατὰ τὸ γνωστὸ σχῆμα τῶν διπλότυπων θηλυκῶν σὲ -ιά καὶ -ή, ξανθιά - ξανθή, κακιά - κακή κλπ., μιὰ ὑπὴνεμη τοποθεσία — πιθανότατα ἢ βαθουλωτὴ κοιλάδα, ὅπου εἶναι σήμερὰ κτισμένη ἡ μισὴ Ἐπανομή — ποὺ ἀσφαλῶς ἦταν καὶ τὸ πιὸ κατάλληλο μέρος γιὰ νὰ κτιστοῦν τὰ πρῶτα σπίτια τοῦ ἀρχικοῦ οἰκισμοῦ τοῦ χωριοῦ. Ὁ τύπος *ἀπανεμὴ θὰ μπορούσε νὰ προέλθῃ καὶ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸ θηλυκὸ τοῦ ἐπιθέτου ἀπάνεμος με κατέβασμα τὸν τόνο ἀπάνεμη> *ἀπανεμὴ, ὅπως ἐξάλλου συμβαίνει καὶ στὸ ἀπανεμιά καὶ τοὺς διάφορους ἰδιωματικούς τὸν τύπους, μόνον ποὺ στὴν περίπτωσιν τοῦ ἀπανεμιά ἐπιβλήθηκε ἡ θηλυκὴ κατάληξις -ιά καὶ ὄχι ἡ -ή.

Ὁ τύπος *ἀπανεμὴ στὴ θέσιν τοῦ συνηθέστερου ἀπανεμιά² ἐξελίχθηκε σὲ *ἀπανομή καὶ *ἐπανομή (διάβαζε Ἀπανομή, Ἐπανομή), δηλαδὴ τὰ δύο γνωστὰ ὀνόματα τοῦ χωριοῦ. Ἡ τροπὴ ε>ο, ποὺ προϋποθέτουν οἱ τύποι Ἀπα-

1. Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, τόμ. 2, σ. 343-344.

2. Γιὰ τὸ νεοελλ. ἀπάνεμος<ὑπὴνεμος βλ. G. N. Hatzidakis, Einleitung in die neugriechische Grammatik, Λιψία 1892, σ. 100.

νομή καὶ Ἐπανομή, ὑπάρχει ἤδη στὸ παράλληλο ἀπανομία, ποὺ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰ Δαρδανέλλια καὶ τῇ Θράκη, καὶ ἀπανομιά ἀπὸ τῇ Θράκη¹. Τὸν τύπο ἀπανομιά ἐρμηνεύει τὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ ἀπὸ ἐπίδραση τοῦ καππαδοκικοῦ ἄνομος <ἄνεμος> καὶ παραπέμπει στὸν Γ. Χατζιδάκι, ὁ ὁποῖος ἐξηγεῖ τὴ μεταβολὴ ἄνεμος > ἄνομος (Ἀραβανί) ὡς ἀφομοίωση ε-ο > ο-ο². Καὶ προκειμένου γιὰ τὸν τύπο ἄνομος τῆς Καππαδοκίας εἶναι δυνατὴ ἡ ἀφομοιωτικὴ τροπὴ ε>ο, γιατί εἶναι γνωστὸ ὅτι ὀρισμένες διάλεκτοι τῆς Καππαδοκίας ἔχουν ὑποστῇ τόσο πολὺ τὴν ἐπίδραση τοῦ νόμου τῆς φωνηεντικῆς ἁρμονίας τῆς Τουρκικῆς, ὥστε ὑπάρχει σ' αὐτὲς ἡ τάση γιὰ φωνηεντικὴ ἰσοπέδωση κατὰ τὸν τρόπο τοῦ τουρκικοῦ αὐτοῦ φωνητικοῦ νόμου³. Δὲν νομίζουμε ὅμως ὅτι ὑπάρχει λόγος νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὑπῆρχε κάποτε καὶ στὴ Θράκη ὁ γνωστὸς ἀπὸ τὴν Καππαδοκίαν τύπος ἄνομος, γιὰ νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ θρακικὸ ἀπανομιά. Ἡ τροπὴ ε>ο στὴν ἐξέλιξη ἀπανομιά > ἀπανομιά (Θράκη) καὶ *ἀπανομή > Ἀπανομή (στὴν περιοχὴ Ἐπανομῆς) προκαλεῖται ἀπὸ τὸ χειλικὸ σύμφωνο μ, καθὼς σωστὰ γιὰ τὸ ἀπανομιά > ἀπανομιά παρατηρεῖ ἤδη ὁ Φιλήντας⁴. Τὸ φαινόμενο, κατὰ τὸ ὁποῖο ὅλα τὰ μὴ στρογγυλά φωνήεντα, δηλαδὴ τὰ α, ε, ι, μποροῦν νὰ τραποῦν σὲ στρογγυλά, δηλαδὴ ο καὶ υ, ὅταν γειτνιάζουν μὲ τὰ χειλικά σύμφωνα b, p, m, v, f, εἶναι γνωστὸ καὶ σὲ ἄλλες γλώσσες καὶ στὴν Ἑλληνικὴ. Ἐδῶ περιορίζομαστε νὰ ἀναφέρουμε λίγα παραδείγματα ἀπὸ τὴ Νέα Ἑλληνικὴ γιὰ τὴ μεταβολὴ ε>ο μὲ τὴν ἐπίδραση χειλικῶν συμφώνων: γεῦμα > γιόμα, γεμάτος > γιομάτος, ζευγάρι > ζογάρι, ρεβίθι > ροβίθι, ρεῦμα > ρόμα, ψέμα > ψόμα⁵, συνεπαίρνω > συνοπαίρνω, δυσεπίτευχο > δυσοπίτευχο⁶ κ.ἄ.

Δυσκολία παρουσιάζει ὁ τύπος Ἐπανομή ἀντὶ τοῦ Ἀπανομή. Δυστυχῶς δὲν γνωρίζουμε ἂν τὸ Ἐπανομή εἶναι λόγιο κατασκευάσμα ἢ ἐξ ἴσου λαϊκὸς τύπος, ὅπως καὶ τὸ Ἀπανομή. Ὡς λόγιο θὰ μπορούσε νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὸ Ἀπανομή μὲ λόγια συσχέτιση πρὸς τὸ ἐπάνω (γρ. Ἐπανομή)⁷. Ἄν πάλιν πρόκειται γιὰ λαϊκὸν τύπον, ποὺ ἔχει τὰ ἴδια δικαιώματα μὲ τὸ Ἀπανομή, τότε ἴσως ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἀντικατάσταση στὴ λαϊκὴ γλώσσα τῆς πρόθεσης ὑπὸ ἀπὸ τὴν ἐπὶ, ποὺ εἶναι ὅπωςδήποτε λαϊκότερη τῆς: ὑπῆρμος > οὖς. *ὑπηνομή (μὲ ἐπίδραση τοῦ ἄνεμος καὶ τροπὴ ε>ο) *ὑπανομή > Ἐπανομή κοντὰ στὸ Ἀπανομή. Κάτι ἀνάλογο ἐγινε καὶ στὴν ἐξέλιξη ὑπῆρμος > ἀπά-

1. Βλ. Ἱστορικὸν Λεξικόν, δ.π. καὶ Μ. Φιλήντας, Γλωσσογνωσία καὶ γλωσσογραφία ἑλληνικῆ τ. 1, σ. 124, τ. 3, σ. 154.

2. Γ. Ν. Χατζιδάκι, Φωνητικά, «Ἀθηνᾶ», τ. 24 (1912), σ. 24.

3. Δ. Φωστέρη — Ι. Κεσίσογλου, Λεξιλόγιον τοῦ Ἀραβανί, Ἀθήνα 1960, σ. 3.

4. Μ. Φιλήντας, Γλωσσογνωσία τ. 1, σ. 124, τ. 2, σ. 90, τ. 3, σ. 154.

5. Γ. Ν. Χατζιδάκι, δ.π., σ. 23.

6. Μ. Φιλήντας, Γλωσσογνωσία, τ. 2, σ. 90.

7. Σημείωσε ὅτι τὸ ἐπίρρημα στὴ λαϊκὴ γλώσσα εἶναι ἀπάνω, ἀπάνον.

νεμος, ἀπανεμιά καὶ τὰ παράγωγα, δηλαδὴ ἀντικαταστάθηκε ἡ πρόθεσις ὑπὸ ἀπὸ τῇ λαϊκότερῃ τῆς ἀπό¹.

X. Π. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ

RÉSUMÉ

Ch. Syméonidis, Epanomi.

L'ancienne forme Ἀπανομή du village communément appelé du nom d'Ἐπανομή, près de Thessaloniki, donne l'occasion à l'auteur de rapprocher le nom du village des mots néohelléniques ἀπάνεμος 'à l'abri du vent', ἀπανεμιά 'lieu à l'abri du vent' (ἀπάνεμος)subst. *ἀπανεμῆ > *Ἀπανομή) et de supposer qu'il s'agit d'un village dont les premières habitations furent bâties dans un lieu à l'abri du vent, comme c'est le cas de la vallée où s'étend la moitié du village.

1. Ἡ γνωστὴ τροπὴ α>ε γίνεται μὲ ὄρους ποὺ δὲν πληροῦνται στὴν περίπτωσή μας γιὰ μιὰ ἐνδεχόμενη ἐξέλιξη ἀπανομῆ>ἐπανομῆ, δηλαδὴ σὲ γειτνίαση μὲ ὑγρά καὶ τὸ ἔρρινο ν: ἀρραβώνας > ἀρρεβώνας, βαλάνι > βελάνι, φταρνίζομαι > φτερνίζομαι κ.ἄ. (Γ. Ν. Χατζιδάκι, ὁ.π., σ. 20).